

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.14>

Бергхауер-Олас Емьовке Ласлівна,

доктор філософії (Ph.D) з галузі «Соціальні та поведінкові науки»,

доцент кафедри педагогіки та психології

Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: 0000-0002-1576-0286

КІНЕТИЧНИЙ МАЛЮНОК ШКОЛИ ЯК МЕТОД ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я, ЯКИЙ ПІДТРИМУЄ РОЗВИТОК ГРОМАДИ

KINETIC SCHOOL DRAWING AS A MENTAL HEALTH METHOD SUPPORTING COMMUNITY DEVELOPMENT

У житті людини надзвичайно важливим є присутність іншої особи, товаришів. Суспільний зв'язок, спільнота є не «лише» необхідністю та передумовою, але й своєрідною суттю людського існування. У житті школярів присутність товариша відіграє особливо важливу роль. Обставини, за яких формуються групи, ролі у суспільних формуваннях, досвід, спогади про дружні стосунки є надзвичайно важливими. Традиційний соціометричний аналіз та побудова мережі відносин уможлиблює чітко встановити зв'язок між дітьми та їх ставленням одне до одного. Кінетичний малюнок школи дає можливість побачити, як дитина почуває себе у шкільному середовищі; він надає цінну додаткову інформацію інструктору щодо сприйняття учнем педагога та школи, а також, щодо його ставлення до керівництва й вимог.

У фаховій літературі зустрічаються численні підтвердження того, що метод кінетичного шкільного малюнку чудово застосовується на практиці. Запропоновані площини тлумачення доказують факт, що кінетичний шкільний малюнок можна використовувати в якості доповнення до соціометричного опитування у випадку, коли малює весь клас, адже діти зображають своїх друзів на папері поіменно.

Згідно інструкції до кінетичного шкільного малюнку, особа педагога також повинна бути відображена, щоб отримати інформацію про те, як діти сприймають інструктора або вчителя, яка їх думка щодо методів навчання та виховання, а також, яке їх ставлення до інших дітей. Отже, поряд з відображенням відносин між однолітками кінетичний шкільний малюнок забезпечує й відповідну реакцію про щоденну роботу педагога, оскільки шаблонне, звичне навчання у багатьох випадках може знизити ефективність процесу навчання і викладання.

Метод кінетичного малюнку школи у зрізі створення приємної атмосфери в школі для розвитку психічного здоров'я, створює нові перспективи не тільки для шкільних психологів, а й для вчителів, особливо класних керівників. На плечі вчителя покладене важливе завдання, він зобов'язаний допомагати і підтримувати розвиток спільноти, беручи до уваги особливості вікової групи і діючи відповідним чином.

Метод психогієни щодо підтримки розвитку громади, що базується на основі аналізу кінетичного малюнку школи – інноваційне починання, яке в педагогічній роботі набуло прецедентного значення. Мета публікації – представити можливості психічної гігієни, закладені в кінетичному малюнку школи.

Ключові слова: Кінетичний малюнок школи (KSD), психічне здоров'я, спільнота, розвиток спільноти, групова динаміка.

In a person's life of great importance is the presence of another human, a colleague. A social relation, a community is not "just" a necessity and precondition, it is a kind of essence of human being. The presence of companions plays a significant role in the schoolchildren's life. Thus, the circumstances of forming groups, the roles played in social forms, experience, memories of friendly relationships are of utmost significance. A traditional sociometric analysis and building a relationship network enables us to clearly see the relationship between children and how they treat each other. A kinetic school drawing allows us to see how a child feels himself in the school environment; it gives valuable supplementary information for an instructor on the pedagogy and school perception, as well as on the attitude to authority and the requirements.

Specialized literature testifies to the fact that kinetic school drawing can be perfectly applied in practice. The presented interpretation areas make it clear that kinetic school drawing can be used as a supplement of sociometric survey in case if the whole class is drawing, because the children tag their friends on paper by names.

Kinetic school drawing instruction requires the pedagogue's figure to be depicted, therefore one can gain information on how the children regard the instructor or the teacher, what their views are on education and educational methods, and last but not least how they treat other children. It reveals not only the relations among peers, but also presents a perfect feedback on the pedagogue's everyday work. The routine traditional teaching can in numerous cases make the teaching-learning process unsophisticated.

Kinetic school drawing, in terms of creating a pleasant atmosphere at school for the mental health development, offers new perspectives on school mental health not only for school psychologists but also for educators, especially class teachers. It is also the responsibility of the educator to help and support the development of a given community, taking into account the specifics of the age group. The mental health method, which supports community development based on kinetic school drawings, is an innovative initiation, its application in pedagogical work is unprecedented. The aim of this article is to present the possibilities of mental hygiene inherent in kinetic school drawings.

Key words: *Kinetic school drawing (KSD), mental health, community, community development, group dynamics.*

Унікальність аналізу кінетичного малюнку полягає у тому, що на прохання експерта суб'єкт дослідження зображує на папері певні фігури під час виконання певних дій, як частина процесу виконання інструкцій. Метод допомагає не тільки розкрити не сформульовані, невисвітлені і часто не сприйняті міжособистісні проблеми [25], а й надає ти інформацію про роль і місце індивіда в тій чи іншій колективі [14], а також дослідити динаміку розвитку багаторівневості групового процесу [25].

Система аналізу кінетичного малюнку базується на новітній гіпотезі інтеграції *кінетичного малюнку сім'ї та кінетичного малюнку школи* [18]¹. Х. Кнофф та Х. Праут, дослідивши історію розвитку, подібність цих двох методів кінетичного аналізу та розкривши їх можливості, об'єднав їх в один метод [11]. Одночасне використання аналізу кінетичного малюнку сім'ї та кінетичного малюнку школи, а пізніше – співставлення двох малюнків, отриманих в ході такого аналізу, дає можливість виявити ті шкільні проблеми, які виникають у дитини внаслідок конфліктів в родині (твердження правдиве і у зворотній ситуації) [25].

Детальний опис процесу проведення аналізу кінетичного малюнку на угорській мові опублікував Вашш Золтан, котрий зумів змінити метод проведення такого тесту.

Аналіз кінетичного малюнку школи у вітчизняних та закордонних наукових колах набув популярності та став застосовуваним та основоположним методом дослідження. *Перша* публікація про цей метод в українській літературі побачила світ у 2015 році [1; 2; 3; 4].

Ще до застосування методу аналізу кінетичного малюнку були спроби провести тест, в рамках якого дітей закликали намалювати вчителя та однокласників у класі без виконання будь-яких дій. Результат такого тесту власне можна назвати **акінетичним малюнком школи**. Рівень сприйняття вчителя та навчальної програми взяли за основу своїх досліджень Рабинович та Траверс (1955), а також Грегерсен та Траверс (1968).

Лауренсо, Грінберг та Давідсон (1965) просять об'єктів дослідження зобразити постать учня у школі, а Кутнік (1978) у своїх дослідженнях сфокусував увагу на аналізі малюнків із зображенням класу та людей навколо [24]. Окрім названих вище авторів, метод викликав зацікавлення й в інших дослідників: Макферсон (1969) досліджував малюнки хворих на шизофренію, в яких, крім іншого, намагався віднайти ознаки домінантності, залежності та агресії; Абрагам (1963, 1991) аналізував малюнки дітей, на яких зображено групу осіб; також за допомогою групових малюнків Фіш і Ларр (1972) та Гардінер (1969) досліджували я-концепцію; Кірбі (1970), Гардінер (1972), Шоппе (1994), Смарт та Смарт (1975), Ріхтер, Гризель та Уортлі (1989) присвятили свої дослідження чисельному значенню тої чи іншої групи; Постер, Бетц та ін. (1986), Міттельштедт (1988), Рабінович (1991, 1992), Рабинович і Елдан (1989) та Мазерсон (1997) спостерігали за соціальними особистісними установками суб'єкта дослідження [25]. Застосовуваним Траверсом методом скористалася і Лусканова (1993) в ході аналізу намальованих кольоровими олівцями малюнків, що базується на принципах інструкції «Я – у школі». На таких малюнках діти зображують не лише проблеми, що виникають під час шкільного життя, та умови навчання, а й самих себе, ставлення до вчителя, свою роль в оточенні однокласників. Крім цього, в досліджуваних малюнках можна розглядити підсвідомі бажання, мрії та шкільну мотивацію учнів [13]. На думку Лусканової та Коробейникова (1993), на аналіз малюнків слід споглядати як на один із видів інтерв'ю, у своїй спільній науковій праці автори зосереджували свою увагу на двох типах інструкцій: «Що мені подобається в школі?» та «Якою хочу бачити свою школу?», оцінка яких здійснюється на основі виставлення балів [14].

Для оцінки рівня шкільної тривожності Кондратенко (2004) запропонувала використовувати метод «Клас тварин», так званий «Фантастичний малюнок класу». В ході застосування цього методу

¹ Попередником методу можна вважати аналіз групового малювання – Draw-A-Group (DAG), опис якого був опублікований Гарі і Гарі у 1956 році. В ході дослідження дітей просили за допомогою кольорових олівців зобразити себе разом зі своїм улюбленим другом на ігровому майданчику під час заняття тим, що найбільше їм до душі. При такому аналізі малюнку оцінюється кількість фігур, природа дій, поява образу авторитетної людини (вчителя) [25].

дітям роздавали аркуші паперу та попросили уявити ситуацію, коли в клас завітає чародій, який полюбить усіляких тваринок і на декілька хвилин хоче перетворити учнів на різних тваринок, пташок, рибок чи, можливо, на черепах. *«Діти, уявіть, що до вас у клас завітала добра чарівниця, яка дуже любить різні живі істоти і вважає, що кожній людині не завадило б на кілька хвилин перетворитись на якусь тваринку: пташку, рибку чи може й черепаху. От вона й перетворює (зовсім ненадовго) всіх, кого побачить, у якусь живу істотку. Так і сталося у вас у класі: всі-всі дітки в когось перетворились і не тільки дітки, а й вчителька. Ну й весело тоді було, правда? Тож намалюйте свій клас у хвилинку візиту чарівниці. Біля тієї тваринки, в яку перетворився автор малюнка, поставте трикутник, а біля тваринки, в яку перетворилась вчителька, – квадрат»* [9; 16, с. 104]. В ході аналізу малюнків, дослідники виділили п'ять типів відносин:

- позитивне (проявлене) ставлення до своїх однокласників,
- позитивне (не реалізоване) ставлення до своїх однокласників (фантазія бажань),
- байдуже ставлення до своїх однокласників,
- пасивне ставлення до своїх однокласників,
- агресивне ставлення до своїх однокласників.

На думку Кондратенко, тест дає можливість оцінити рівень дружньої атмосфери, згуртованості в класі та ставлення дітей до вчителя. Водночас автор звертає увагу і на обмежені можливості тесту. Досвід вказує, що малюнок дає лише приблизну картину ситуації у школі, оскільки учні початкових класів доволі імпульсивно реагують на все, що відбувається навколо них. Саме тому малюнки, виконані однією і тією ж дитиною протягом тижня, навіть протягом одного дня, можуть суттєво відрізнятись, відображаючи зміну настрою їх автора [9].

Застосування кінетичних елементів можна спостерігати і в дослідженнях Панченка (2000), в яких автор задля оцінки процесу адаптації дітей у школі використав проєктивний аналіз малюнку *«Школа тварин»*. Перед наданням інструкцій щодо створення малюнків розпочав проведення тесту наступними словами: *«Сьогодні ми здійснимо подорож до зачарованого лісу. Сядь зручніше, розслабся, заплющ очі. Уяви, що знаходишся на лісній поляні, де яскраво світить сонечко. Прислухайся, як листя шурхотить над головою, а м'якесенька трава лоскоче твої ноги. На поляні розташована «Школа тварин». Озернись навкруги. Які тваринки навчаються в цій школі? Та яка з тварин виступає в ролі вчителя? Чим*

займаються учні? Якою твариною бачиш себе ти? Що думаєш про нього? Всі ці відчуття проживи так, ніби це все відбувається з тобою. На певний час ти залишишся у цій «Школі тварин», на рахунок 10 розплющ очі». Після вступного слова автор надав дітям наступні настанови: *«Ти відвідав «Школу тварин». Візьми олівець, папір та спробуй намалювати те, що побачив»*. Коли діти виконали поставлену перед ними задачу, експерт продовжив свою промову наступними словами: *«Розгледь свій малюнок і знайди на ньому тваринку, якою ти себе бачиш. Поклади «ікс» або напиши над фігуркою тваринки слово «я»»*. В ході аналізу малюнків дослідник акцентував увагу на розташування фігур у просторі, контури, під час оцінювання ліній – на силу натискання олівця, а також на зображення важливих органів чуття – очей, вух, рота – та на використання кольорів.

Аналізуючи інтенсивність прояву ліній та взаємодію персонажів, автор досліджував характер взаємозв'язків у спілкуванні, взаємовідносин між твариною-вихователем та дитиною-твариною, а також наочне зображення навчальної діяльності [17].

У науковій літературі присвячено чимало наукових праць та монографій методу *«Кінетичний малюнок школи»*. Першими різні варіації цього методу розробили Проут і Філіпс (1974) та Сарбо (1983) [12; 27]. Метою кінетичного малюнку школи є розкриття конфліктів, які мають зв'язок зі школою, повагою, успішності та взаємовідносини з однолітками [22].

Метод за короткий час став популярним серед дослідників завдяки своїй легкості у використанні, оригінальності та цілеспрямованому застосуванню. Відомі випадки, коли кінетичний малюнок школи використовувався для з'ясування відмінностей між тими, у кого діагностовано проблеми з навчанням, і тими, у кого в школі не виникало ніяких проблем. Дослідження, проведене Ендрюсом та Янсенем (1988), показало, що у дітей, у яких є проблеми з навчанням, частіше трапляються фігури, зображені під час небажаної діяльності, вчителі в основному зображуються в ігровій або пасивній ролі, а негативні емоції частіше зустрічаються на малюнках учнів [24]. Розширюючи сферу використання методу кінетичного малюнку школи, Армстронг (1995) попросив дітей намалювати ідеальні та реальні емоції у шкільному середовищі. Аронссон і Андерссон (1996) порівняли кінетичні малюнки школи шведських та африканських дітей, а Мірнс (2001) виявив, що чим довше учень перебуває на індивідуальній формі навчання, тим більша вірогідність розвитку сором'язливості та замкнутості [25].

Мерфі, Деллі та Едвардс (2004), дещо змінивши оригінальну інструкцію використання методу, просили дітей намалювати, на їхній погляд, хорошого вчителя у колі інших учнів класу. В такий спосіб дослідники намагалися з'ясувати очікування дітей від хорошого вчителя. На думку керівників дослідження, фігура вчителя, зображена на дитячих малюнках, у більшості випадків – віддзеркалення думок учнів про те, що вчитель має більшу сферу впливу [19]. Наступним етапом дослідження стало визначення ставлення дітей до вивчення математики, ним займалися Стайлз, Адкіссон та ін. (2008); В ході аналізу 733 кінетичних малюнків школи Танака (2009) дійшов висновку, що на аркуші для малювання було відображено кілька усміхнених та конфронтаційних фігур та друзів [25].

В останні роки чимало наукових праць присвятили дослідженню зв'язків між кінетичним малюнком школи та навчальною успішністю. Кім (2010), Ксі-Шан, Лін та співавтори (2013) вважають, що учні з низькою успішністю, зі спеціальним підходом виховання, а також школярі, що мають проблеми з навчанням, зображують себе та постать вчителя меншою фігурою, а фігуру самого себе у відношенні інших об'єктів малюють віддалено під час виконання менш активних дій [8; 21]. В результаті свого дослідження Іман Осман Мухтар Ахмет (2019) помітив значущу кореляцію між сприйняттям дітьми свого шкільного середовища та їх психічним здоров'ям. На малюнках дівчат помітно більше частин тіла, ніж на малюнках хлопців. Здатність дітей маніпулювати в шкільних умовах відображалась у змалюванні перешкод, не зображенні різних частин тіла, однієї або навіть постаті вчителя. Незвичністю дослідження є те, що воно не виявило кореляції між шкільним середовищем та успішністю дітей. Крім того, результати дослідження також виявили, що кінетичні малюнки школи можуть бути використані для виявлення проблем адаптації учнів, які виховуються у полікультурному середовищі [7].

Кінетичний малюнок школи характеризується тим, що дитина малює себе у шкільній атмосфері разом з учителем і одним або двома друзями, причому кожен щось робить [22]. Для виконання тесту потрібна мінімальна кількість засобів: плоский аркуш формату А4, олівець з позначкою В або, можливо, 2В. Метод аналізу кінетичний малюнок школи, за первісною інструкцією². Праута і Філліпса (1974), голосить: «Я хочу, щоб ви намалювали

школу так, щоб кожен щось робив. Постарайтеся намалювати людину у повний зріст і малюйте якомога акуратніше. Пам'ятайте, зобразіть на папері себе, свого вчителя, одного або двох друзів, щоб кожен виконував якусь дію» [18].

Коротша та більш лаконічна інструкція, запропонована Вашем, у порівнянні з оригінальною версією більш притаманна проєктивній точці зору: *Зобрази себе у школі разом зі своїм учителем та одним-двома друзями так, щоб кожен з персонажів виконував певну дію!* [24]. Подібно до кожного проєктивного тесту малювання, для згаданого вище аналізу малюнків значущим є критерій, щоб в ході його проведення озвучувалася саме вище описувана інструкція.

У випадку, коли учень говорить, що у нього немає друзів, він може намалювати своїх однокласників, але така відповідь дитини повинна розцінюватися як поточна реакція на тлі генетичної пам'яті. Вашш відповідно до системного підходу на відміну, наприклад, від позиції Кноффа і Праута (1983), в ході аналізу малюнків надає значення і паличкам-фігуркам [26].

Тест кінетичного малюнку школи можна проводити в рамках індивідуальних чи групових занять. Незважаючи на те, що у випадку застосування тесту під час індивідуальних занять його проведення займає більше часу, він дає змогу отримати більше інформації про об'єкт тестування, враховуючи при цьому генетичну приналежність дитини. У випадку проведення тесту в рамках групових занять, необхідно стежити за тим, щоб діти не впливали один на одного при виготовленні малюнка. В ході аналізу малюнків експерт повинен уточнити всі зображувані фігури, мотиви і дії, які йому не зрозумілі або не піддаються ідентифікації. Термін виконання завдання не повинний обмежуватися в часі, і дитині повинна надаватися можливість вільного висловлення без будь-яких часових рамок. Тест, що проводиться в рамках групових занять, включаючи всю підготовку і час, необхідний для уточнення, зазвичай займає 35 хвилин, що в ході проведення тесту з окремою дитиною може варіюватися в залежності від ситуації [25].

Психологічна практика останніх років довела, що метод аналізу кінетичного малюнку школи може функціонувати не тільки як діагностичний інструмент серед психологів, а й як терапевтичний і корекційний інструмент при виникненні станів, пов'язаних з генетичною пам'яттю дитини. Метод може стати важливою частиною процесу надання терапевтичної допомоги, за словами Стенглайна

² „I'd like you to draw a school picture. Put yourself, your teacher, and a friend or two in the picture. Make everyone doing something. Try to draw whole people and make the best drawing you can. Remember, draw yourself, your teacher, and a friend or two, and make everyone doing something” [11, с. 4].

(2015) – шматочком так званої «терапевтичної головоломки». Подібно до техніки кінетичного малюнку сім'ї (KFD), метод застосовується у безлічі варіацій в арт-терапії, при індивідуальних консультаціях, особливо під час роботи з дітьми, що мають високу ступінь тривожності, маргіналізованими групами школярів і схильними до оптимізму учнів [20].

Що стосується інструкцій застосування методики, то рекомендується працювати з варіантом, запропонованим Вашшем, і після завершення малювання перейти до заключного тестування, під час якого оцінюється кожна з намальованих фігур. Після аналізу фігур ми повертаємося до дитини і даємо подальші настанови. *«Тепер намалуйте себе в класі з одним або двома своїми друзями і вчителем в процесі виконання певних дій так, як ви це собі уявляєте»*. Пропоновані питання заключного тесту повинні включати в себе запитання уточнюючого характеру, які стосуються зображених на малюнках персонажів: що змінилося? Що змусило їх змінитися? Хто/що посприяв(ло) цьому? Що він робить в цей момент? Що він збирається робити? Як ви ставитеся до себе? Про що він думає? Які його відносини з вами? Психолог, базуючись на відповідях питань в якості відправної точки, буде подальшу роботу з учнями, дотримуючись принципів клінічного інтерв'ю, вступає у дискусію з ними, враховуючи відповіді на питання заключного тесту, що допомагає адаптувати подальші терапевтичні кроки під потреби дитини.

В ході проведення методу, крім різних інструментів для малювання (кольорові олівці, крейда або акварель), можна використовувати лотки з піском, глиною або пластилін як під час індивідуальної, так і ігрової терапії або навіть в якості реалізації групового проекту по психічному здоров'ю, де увага може акцентуватися на колективному досвіді. Реалізацію такого проекту розглянемо в подальшій частині дослідження..

Метод кінетичного малюнку школи у зрізі створення приємної атмосфери в школі для розвитку психологічного здоров'я, створює нові перспективи не тільки для шкільних психологів, а й для вчителів, особливо класних керівників. На плечі вчителя покладене важливе завдання, він зобов'язаний допомагати і підтримувати розвиток спільноти, беручи до уваги особливості вікової групи і діючи відповідним чином. Щоденний стрес для школярів практично неминучий, тож завдяки розробці профілактичних заходів і, знаходячи можливості для впровадження ефективних стратегій для мінімізації та подолання стресу,

можна уникнути вкорінення шкідливих форм поведінки. Зважаючи на цей фактор, ми повинні запропонувати дітям можливості, в яких вони зможуть знайти для себе нову перспективу.

Отриманий досвід перебування у колективі може мати терапевтичний ефект для школярів. Самотність, відсутність любові, несприйняття дитини у колективі не проходять безслідно, вони завдають психологічну травму. Разом з адаптацією, лояльністю, готовністю прийти на допомогу, у класі може сформуватися почуття приналежності у поєднанні з почуттям розуміння і прийняття, з його силою вкорінення [6]. Громада, безсумнівно, відіграє важливий фактор у формуванні психічного здоров'я в сучасному суспільстві, а результат його розвитку – надбання кожного з нас [5]. Метод психогігієни щодо підтримки розвитку громади, що базується на основі аналізу кінетичного малюнку школи – інноваційне починання, яке в педагогічній роботі набуло прецедентного значення і вже впроваджене в 12 шкільних класах (5-8 класи) в 2019 році за сприяння співробітників Громадської організації «Закарпатське угорське товариство спеціалістів психічного здоров'я». В ігровій, експериментальній програмі з охорони психічного здоров'я взяв участь 251 школяр.

Використання цього методу в шкільному середовищі вимагає присутності хоча б одного психолога або фахівця з психічного здоров'я, що володіє досвідом в області образного мислення, і класного керівника. Для класів з великою чисельністю учнів необхідна присутність трьох-чотирьох фасилітаторів. Доцільність включення цього методу до річного навчального плану класного керівника вмотивована його позитивними перевагами. Метод психічного здоров'я, заснований на концепції аналізу кінетичного малюнку школи, дозволяє учасникам тесту випробувати на собі форми спілкування, відчути конструктивну силу єдності, формування та збереження здорової атмосфери в колективі, що може допомогти школярам пізнати своїх однолітків в іншому ракурсі.

Заняття необхідно розділити як *мінімум* на два 45-хвилинні блоки, які при виявленні прихованих, більш складних проблем можуть бути продовжені. Застосування методу потребує мінімальної кількості допоміжних засобів: стільки аркушів паперу хорошої якості формату А4 і олівців з позначкою 2В, скільки дітей бере участь у занятті, а різнокольорові папірці для нотаток і невеликий м'яч робить виконання вправ для розминки більш динамічним та піднесеним.

Пропоновані кроки для цього методу:

Вітальне і вступне слово на початку експериментальної програми допомагає залучити дітей до спільного завдання.

Дорогі діти! На сьогоднішньому уроці ви можете відчути радість від спільної гри. Те, що пролунає у цих стінах, залишиться між нами і без вашої згоди розголошуватися не буде.

– Картографування мережі зв'язків в ігровій та експериментальній формі – з використанням методу кінетичного малюнку школи

Складання карти починається з роздачі білих аркушів і графітних олівців. Виготовлення малюнків проводиться в групі, однак з метою запобігання впливу на роботу один одного, учнів можуть розсадити окремо або учасникам тесту надається можливість прикривати свої листи за бажанням. Обмежень у часі немає, оскільки дослідження довели, що як щойно кілька дітей сповіщають, що їх малюнок вже готовий, кожен з учасників експерименту, прилаштовуючись до решти своїх однолітків, завершує роботу над своїм малюнком.

Настанови до виконання завдання лунають в усній формі (на прохання дітей їх можна повторити кілька разів) та звучать так: *«Зобрази себе у школі разом зі своїм учителем та одним-двома друзями так, щоб кожен з персонажів виконував певну дію!»*

Трапляються випадки, коли дитина каже, що у нього немає друзів. У цьому випадку такий учасник тесту може намалювати своїх однокласників, але його відповідь повинна розцінюватися як поточна реакція на тлі генетичної пам'яті. Після завершення роботи над малюнком закликаємо дітей виконати наступні дії:

1. Пронумерувати фігури за порядком їх зображення!
2. Написати імена зображених на малюнку людей (так, щоб було зрозуміло, хто є хто)!
3. Після свого імені намалювати зірочку!
4. Описати дії персонажів: хто що робить в цей момент!
5. Зазначити своє ім'я та вік на звороті аркуша! (Вашш, 2010).

Описана вище інструкція дає змогу звернути увагу на делікатніші, більш глибокі проблеми. Для керівників занять є своєрідним сигналом, коли дитина неохоче малює фігури своїх однолітків, зображує усілякі перепони між собою та фігурою своїх друзів, а також у тому випадку, коли образ вчителя взагалі відсутній на малюнку. Наступні кроки програми покликані допомогти дітям виразити свої почуття, а завдання психолога чи

фахівця з психологічного здоров'я та педагога – усіляко підтримувати дітей у цьому.

– Обговорення в малих групах

Розбившись на невеличкі групи (можна створити окремі групи для хлопчиків і дівчаток або у випадку класів з великою кількістю учнів сформувати одразу кілька груп) необхідно з кожною дитиною обговорити, в яких відносинах перебувають намальовані персонажі³, які дії вони виконують, як сприймають один одного і вчителя.

Діставшись до цього етапу дослідження, для подальшої оцінки психологічного стану дитини ми можемо використати запитання заключного тестування, запропонованим оригінальним методом (Вашш, 2010), однак можемо застосувати й питання, запропоновані Зіансом: *«Якби ви могли позбутися від однієї речі в школі, що б це було? Скільки клопоту і турбот доставляє вам школа? Що у вас найкраще виходить в школі? Що вам найбільше подобається в школі? Що найкраще і найгірше в школі? Що тобі найбільше подобається робити у позашкільний час?»* (Зіанс, 1997, стор. 76). Від емпатії та творчого підходу педагогів залежить і те, чи будуть висвітлені значимість зображених індивідуальних елементів, що не піддаються розумінню. Однак, попри це, варто дослідити питання, які стосуються школи як середовища розвитку колективних зв'язків. Важливим елементом цього завдання є те, щоб кожна дитина розповіла про свій малюнок стільки, скільки він хотів би розповісти своїм одноліткам.

– Риси характеру хорошого однокласника

Керівник заняття просить членів охарактеризувати, на їхню думку, хорошого однокласника і назвати якими рисами характеру він володіє. Кожна дитина пише на дошці три найбільш типові риси характеру.

Виходячи з досвіду проведення занять з психічного здоров'я під керівництвом співробітників Громадської організації «Закарпатське угорське товариство спеціалістів психічного здоров'я», названі риси характеру можуть бути підкреслені заперечними частками, наприклад, «не придирається», «не командує», «не лихословить», «не дратує», «не б'ється» і т.д. У цих випадках діти, на підставі звітів вчителів, називають риси характеру, подібні до наведених вище, по відношенню до атмосфери і ситуації в класі, висвітлюючи актуальні проблемні питання в колективі.

– Список якостей

Обговорення названих якостей. Психолог або фахівець з психічного здоров'я та класний керів-

³ Діти краще розкривають свої думки, коли потрібно говорити про зображених фігур, а не про самих себе.

ник, який веде заняття, повинен чітко пояснити, що ідеальних людей не буває. Необхідно підкреслити, що кожен володіє хоча б однією з названих або навіть кількома рисами характеру, прояв яких відбувається під час перебування в колективі. Перший 45-хвилинний блок програми закінчується обговоренням переліку якостей людини.

– «Жива» соціограма

Одним з етапів заняття є створення «живої» соціограми на основі кінетичного малюнку школи. За бажанням в якості маркерів для частини завдання можна використовувати кольорові папірці для нотаток, але їх краще використовувати в класах, де всі діти мають можливість взаємного вибору і при цьому не опиняться в маргінальному становищі. В якості заохочення можна задати наступні питання: «Хто твої найкращий друг?», «Кому б ти розповів свій секрет?». Для того, аби розгадати, хто криється під тим чи іншим персонажем, важливо задавати нові питання, звертаючи особливу увагу на реакцію дітей, оскільки, задаючи питання: «До кого б ви хотіли приєднатися, з ким зіграли б в колективну гру?», – діти замикалися, що призводило до виникнення маргіналізації. Цей факт має величезне значення з точки зору психічного здоров'я, оскільки дитина, якого ніхто не обрав, усвідомивши ситуацію, може пережити стрес, тому завдання фахівця з психічного здоров'я – надати підтримку дітям-маргіналам та забезпечити їм можливість включитися в колектив.

– Можливість вибору

Зменшення напруженої атмосфери в колективі забезпечується виконанням вправи, коли керівники програми просять дітей озирнутися навколо і оцінити, наскільки вони задоволені ситуацією? Чи подобається їм це, чи всіх це влаштовує? Що можна змінити? Які з них вони могли б реалізувати? Вивчаючи загальні можливості, можна знайти реальні рішення, і діти зазвичай вносять пропозиції відповідно до ситуації, що панує в класі: наприклад, більше допомагати один одному, не висміювати один одного, менше битися, говорити один з одним лагідно і т.д.

Пережитий досвід і напруга виражається у виявленні раніше невідомих і прихованих загальних інтересів. Дітям, що пережили подібні враження, потрібно знайти однокласників, а потім сформувати групу за спільними інтересами. Психолог і класний керівник можуть допомогти їм визначити з тематикою групування. Наприклад, з'ясувати, хто народився в березні (можна перерахувати кожен місяць в хаотичному порядку); хто любить математику, граматику, уроки з української мови, футбол, шоколад, рептилій, птахів, фільми, комп'ютерні

ігри і т.д., доповнивши тематику питаннями, що виникли в ході роботи з поточною групою.

– «Мені подобається в тобі...»

Катарсичний досвід програми може бути забезпечений підведенням підсумків, коли діти називають риси характеру, які їм подобаються в своїх однолітків. Цей крок заснований на добре відомій вправі на побудову групи «Мені подобається в тобі...». Для контрольованості вправа виконується в усній, а не в письмовій формі. Вправу починає учасник, що першим виявив бажання, з маленьким м'ячем в руці, потім він кидає м'яч однолітку, який, на його думку, має гарні риси характеру. Потім вправу продовжує той учень, у руках якого опинився м'яч. Керівник заняття стежить за тим, щоб про кожного учасника було названо хоча б одна хороша риса характеру. Якщо дитини все ж таки залишилися поза грою, на основі активності на занятті проявляємо доброту до цієї дитини, наприклад, називаємо його на ім'я, розповідаємо про його милі риси характеру, тим самим привертаючи увагу інших дітей. Здобутий нами досвід вказує, що в таких випадках, бачачи позитивний настрій керівника заняття, більше дітей вступають в інтеракцію і, ніби підхоплюючи нитку, доповнюють сказане, відшуковуючи інші позитивні риси в цій дитині.

– Прикінцевий етап

Програма може закінчитися групуванням у кучки, обіймами і гучним вигукуванням фрази: «Один за всіх, всі за одного, ми – команда!», яку можна використовувати як «чарівну фразу», самореалізацію в житті класу. За необхідності його можна повторити кілька разів поспіль при постійному підбадьоренні керівника програми. Позитивним є те, що після проведення такого заняття емоційний заряд учнів (5-6 класи) можна простежити за проявом спонтанних оплесків, за силою обіймів.

Якщо є необхідність в подальшій роботі, шкільний психолог може допомогти дитині здолати труднощі і охарактеризувати ролі, що виникли в контексті колективних ігор.

Основний напрямок методу – відчуття сили підтримки колективу та робота над зняттям, мінімізацією напруги. Метод націлений на те, щоб діти отримали досвід, якого у них раніше не було, а також метод покликаний виявити нові спільні інтереси учасників.

Програма захисту психічного здоров'я – це досвід зближення, єднання один з одним, обіймів, що підсилює почуття приналежності в учнів. Після підбиття підсумків за необхідності програма може бути доповнена організацією круглого столу за участі вчителів і директорів шкіл. Така дискусія буде проводитися на принципах психічного здоров'я. Розширяючи набуті раніше знання метою такої

зустрічі є висвітлення ключових питань, у вирішенні яких ситуація відіграє ключову роль. Варто обговорити ступінь гармонії і взаємної довіри в колективі, синергію взаємного обміну інформацією, чесність дітей один з одним, їх участь в іграх і завданнях, домінуючі фігури, а також те, наскільки діти можуть

управляти конфліктами та сприймати їх, як присутність вчителя може стати силою мотивації для дітей. Ще однією перевагою програми є те, що вчителі можуть знайти нові сили для виконання монотонних завдань, покращуючи і сприяючи психічному благополуччю школярів у колективі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бергхауер-Олас Е. Л. Кінетичний малюнок школи як можливий метод аналізу соціальних зв'язків. «Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання». Зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського, м. Кіровоград, 29-30.09.2015. 42–47 с.
2. Бергхауер-Олас Е. Л. Інноваційний метод аналізу соціальних зв'язків – Кінетичний малюнок школи. «Роль і місце психології та педагогіки у формуванні сучасної особистості». Зб. матер. Міжнародної науково-методичної конференції, м. Харків, 2016. 15-16.01.2016. 82–86 с.
3. Berghauer-Olasz, E. Társas kapcsolatok vizsgálati lehetőségei kinetikus iskolarajzzal. Innovatív módszerek a pedagógiai-pszichológiai gyakorlatban Ukrajna európai integrációjának tükrében. (Eds: Berghauer-Olasz, E., Greba, I., Hutterer, É., Pallay, K.). Tanulmánykötet, Beregszász, 2016. 80–89 с.
4. Berghauer-Olasz E. A kinetikus iskolarajz mint közösségek rejtett kapcsolatainak feltáró módszere. A köz-és felsőoktatás előtt álló kihívások a XXI. század Kelet-Közép Európában az oktatási reformok tükrében. (Eds: Berghauer-Olasz Emőke, Gávriljuk Ilona, Hutterer Éva, Pallay Katalin): Tanulmánykötet, 2019. 31–41 с.
5. Buda, B. Mentálhigiéné. Animula Kiadó, Budapest, 1994. 565 с.
6. Fodor, G. Az iskola: esély a lelki egészségvédelemre. Új Pedagógiai Szemle, LI. évf., 2001. 76–79 с.
7. Iman Osman Mukhtar Ahmed. Using Kinetic School Drawing (KSD) to make meaning through drawing. Proceedings of INTCESS 2019 – 6th International Conference on Education and Social Sciences, 4-6 February – Dubai, U.A.E., 2019. 879–891 с.
8. Kim, Ji-Hyun A study on the reaction characteristics of school life according to the grade and peer relationship of middle school girls (Master Thesis). Daegu University. Korea, 2010.
9. Кондратенко Л. О. Розумові здібності дитини: Диференційно-діагностичний довідник психолога школи І ступеня школи. К. : Главник, 2004. 112 с.
10. Knoff, H. M. The Assessment of Child and Adolescent Personality. New York : The Guilford Press, Ed. 1986. 686 с.
11. Knoff, H. M., Prout, H. T. The Kinetic Drawing System: A review and integration of the Kinetic Family and School Drawing techniques. Psychology in the Schools, 22, 1985. 50–59. с.
12. Knoff, H. M. Evaluation of Projective Drawings. In: Handbook of psychological and educational assessment of children: Personality, behavior, and context. (Eds: Reynolds, C. R. & Kamphaus, R. W.). New York, Guilford, 2003. 91–158. с.
13. Лусканова, Н. Г. Методы исследования детей с трудностями в обучении. М. : Фоллиум, 1993. 64 с.
14. Лусканова, Н. Г., Коробейников И. А. Диагностика школьной дезадаптации. М. : Феникс, 1993. 313 с.
15. Мартиненко, О. А. Корекція дезадаптивної поведінки молодших школярів. Харків : Видавництво «Ранок», 2011. 176 с.
16. Махній М. Психомалюнкові методики у діагностично-корекційній роботі в системі інклюзивної освіти. Інформаційно-методичний посібник. Чернігів : Видавництво «Десна Поліграф», 2021. 128 с.
17. Панченко С. Перспективна методика «Школа зверей» (диагностика адаптации учащихся в школе). Школьный психолог. № 12/2000.
18. Prout, H. T., Phillips, P. D. A clinical note: The kinetic school drawing. Psychology in the Schools. 1974. Vol. 11. Issue 3. 303–306 с.
19. Reynolds, C. R., Vannest, K. I., Fletcher-Janzen, E. Encyclopedia of Special Education. Jon Wiley & Sons. 2014. 800 с.
20. Stangline, M. Creative Counseling 101. Activities and Techniques. 2015. 177 с.
21. Xi-Shan, H., Lin, Z., Xiao-Hui, M., & Dong-Mei, X. Dynamic paintings and academic performance of pupils school: Relationship between kinetic school drawing and academic performance of primary school students. Abstract. Chinese Mental Health Journal, 2013, 27(1).
22. Vass, Z. A kinetikus családrész (Kinetic Family Drawings) alkalmazása a pszichodiagnosztikában. Magyar Pszichológiai Szemle, 2001, 56. 107–135 с.
23. Vass, Z. Formai-szerkezeti rajzelemzés. Budapest, Flaccus Kiadó. 2007. 344 с.
24. Vass, Z. A kinetikus iskolarajz rendszerszemléletű konfigurációelemzése. Magyar Pszichológiai Szemle, 2010, 65.3., 495–527 с.
25. Vass, Z., Perger, M. A kinetikus iskolarajz. Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 76 с.
26. Vass, Z. A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai. Budapest : Flaccus Kiadó, 2013. 928 с.
27. Watson, J. C., Flamez, B. Counseling Assessment and Evaluation: Fundamentals of Applied Practice, CA : Sage, Thousand Oaks, 2015. 584 с.